

Slike ... po Slikah ...

Modest Petrovič Musorgski (1839–1881)

»Umetnine imajo svoj del brezmadežne čistosti, a se človeku zagnusi, če jo otipavajo umazane roke.«

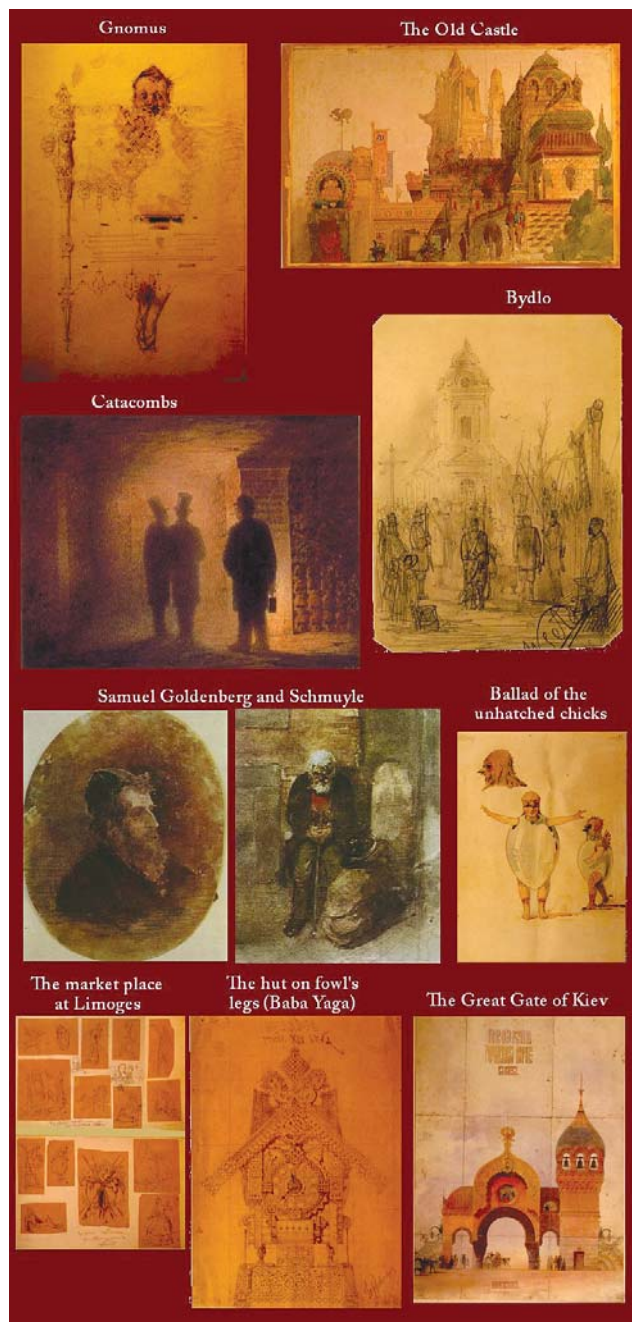

14 *Kje je v resnici bil ... kaj je razmišljal ... in kaj občutil ... Musorgski, ko je stopal ... taval ... med slikami pokojnega prijatelja Viktorja Hartmanna na spominski razstavi leta 1874? Žalost? Prizadetost ...? Zapuščenost ...? Očaranost ...? Vznemirjenost ...? Navdušenje ...? Bridkost ...? Čutil in občutil je globoko, močno, premočno, saj je ob izgubi bližnjega človeka zapisal: »Zakaj bi morali pes, konj in podgana živeti, bitje, kot je Hartmann, pa umreti?«*

<http://www.youtube.com/watch?v=RxlBmbLJfv0>
v iskalniku You Tube: Maria Yudina plays Mussorgsky Pictures at an Exhibition 1/4

Če bi bil Musorgski Čajkovski – saj pripadata isti generaciji iz srede romantičnega sanktpeterburškega 19. stoletja – bi se kot muzik odzval s širokopotezno dramatičnostjo in si vzel pravico do tega, da vrže neusmiljenima svetu in Bogu v obraz ves svoj gnev in vse svoje razočaranje, ker ne svet ne Bog ne vidita njegovega hudega trpljenja. Vendar Musorgski ni bil Čajkovski. Kot skladatelj se ni dal ujeti v zapredenost lastnih čustvenih mrež. Njegova ustvarjalna pot je bila drugačna: bila je pot objektivnega, razumskega odmika od duševnih muk. Glasbo je pisal iz perspektive treznega orlovskega očesa, zato je v njej lahko vzpostavil razdaljo do vseh in vsega, še najbolj pa do samega sebe. Takšna – čustveno »neprizadeta« – je tudi njegova promenada, čeprav so Slike z razstave, suita desetih klavirskih skladb z vmesnimi promenadami, nastale kmalu po otvoritvi.

»Moja glasba je ruska in po obliki in naravi neodvisna, po zvenu ognjevita in neurejena ... V vsej svoji hudomušni šali vidim resnično ruski in izviren dosežek brez sledu nemške globine in rutine.«

Uvodna promenada se začne s klenim, slovesnim in – zanimivo – enoglasnim dvotaktjem v desni roki, ki že takoj spregovori o samotnosti in pomembnosti, dveh zanesljivih spremljevalcih umetniškega ustvarjanja. Značilno je menjavanje pet- in šestdobjnega takta, ki se nadaljuje do srede skladbe, od tam pa glasba teče v enakomernem šestčetrtnem taktu. Števili pet in šest pa ne krojita zgolj taktov, ampak tudi akorde: njihovo vertikalno redno sestavlja pet oz. šest tonov. Pomen, ki ga pripisuje Musorgski tema številoma, je skoraj očitno simbolno, in nič čudnega ne bi bilo, če bi odkrili, da se Musorgski razumnik skrivoma druži z Musorgskim mistikom. Tako sta se nekoč tudi v Bachu družila (vsaj) dva Bacha.

http://www.youtube.com/watch?v=_5r8sa863Ts
You Tube: Pictures at an Exhibition: Promenade (part 1)

O otroštvu Musorgskega je malo znanega. Šostakovič: »Drži, glasbeniki se radi pogovarjamo o Musorgskem, pravzaprav bi rekel, da je to druga najljubša snov poleg ljubezenskega življenja Čajkovskega. Tako v življenju

Musorgskega kot glede njegovega glasbenega ustvarjanja je veliko begajočega in nejasnega. Marsikaj v njegovi biografiji mi je všeč, predvsem neulovljivost, tisti celi kosi njegovega življenja, o katerih ne vemo ničesar. Veliko prijateljev je imel, ki jih poznamo zgolj po imenu, in verjetno so še ta imena prišla do nas spačena. Neznani ljudje, neznane vezi: spretno se je izmuznil detektivom zgodovine. To mi je zelo všeč.«

Musorgski se je rodil na severnoruskem posestvu Karevo kot peti sin veleposestnika. Mati Julija je bila njegova učiteljica klavirja. In doma je, devetletnik, z zahtevnim koncertnim nastopom prvič zbudil navdušenje malo širšega občinstva. Že pri desetih so ga poslali v Sankt Peterburg na pripravo za kadetsko šolo. Tam je leta 1851 doživel večji

javni uspeh na dobrodelni prireditvi z izvedbo Beethovnovne sonate v As-duru. V kadetski šoli je razveseljeval tovariše s prepevanjem in igranjem priljubljenih pivskih pesmi. Leta 1856 je stopil po končani kadetski šoli v Preobraženski polk. Istega leta je spoznal Aleksandra Borodina, kemika in strastnega glasbenika. Borodin ga je opisal z besedami: »Brezhibno urejen oficirček z znamenji rahle prevzetnosti: pa tudi, popolnoma nedvoumno odlične vzgoje in izobrazbe. Sedel je za klavir, koketno dvignil roke in začel igrati, nežno in občuteno ...«

Čeprav so starši želeli, da bi nadaljeval vojaško kariero, je ob šoli še naprej študiral glasbo in nazadnje popolnoma opustil vojaško službo. Pozimi 1856/1857 je spoznal skladatelja Dargomižskega in se začel pojavljati na glasbenih dogodkih pri njem doma. Tam se je seznanil s Kjujem, tudi vojaškim oficirjem, spoznal pa je tudi Balakireva in Stasova. Z Balakirevom, ki je bil po poklicu matematik, sta, ko je postal njegov učitelj, analizirala in preigravala klavirske duete vseh Beethovnovih simfonij, Schuberta, Schumanna, Berliozu, tudi Bacha, Haendla, Haydna in Mozarta. Ustanovitev t. i. ruske peterice ali »mogočne peščice« (poleg Musorgskega so jo sestavljali še Borodin, Kjuj, Rimski-Korsakov in Balakirev), ki je zavestno gojila nacionalno obarvano glasbo.

Psihološki zlom. Leta 1861 se je upr autoritativnemu Balakirevu in kot skladatelj ubral svojo samostojno smer. Velika reforma carja Nikolaja I. je ukini-la tlačanstvo, zato se je Musorgski znašel brez družinske denarne podpore. Zaposlil se je kot tajnik v inženirskem oddelku prometnega ministrstva in se preselil v komuno skupaj s petimi somišljeniki. Izmenjavanje idej o

umetnosti, religiji, politiki in filozofiji. Velik vpliv novele Černiševskega na realizem v umetnosti z naslovom Kaj storiti. Musorgski je postal popularen med rusko intelektualno mladino. Kot skladatelj je živel idejo Černiševskega, da mora umetnost izobraževati, vzgajati in privzdgniti človeštvo z umetniško resnico. »Umetnost je sredstvo komunikacije z ljudmi, ne pa cilj sama sebi,« je dejal. Čeprav te besede ostajajo njegov credo, se je v 70. počasi odmikal od skrajnosti realističnega stila.

Prve resne krize zaradi alkoholizma. Živi pri bratu in svakinji in se spoprijateljeli z Rimskim-Korsakovom. Peterica deluje in se druži v hiši Ljudmile Šastakove, ki željno podpira novo rusko glasbo. »Dnevi jim niso bili dovolj dolgi, da bi preigrali drug drugemu vsa nova dela in se nagovorili o glasbi. Zato po odhodu iz moje hiše še kar niso mogli narazen in so še in še spremljali drug drugega domov.«

Aprila je izgubil službo. V dvanajstih dneh končal partituro Noči na Golem brdu in zapisal: »Moja glasba je ruska in po obliki in naravi neodvisna, po zvenu ognjevita in neurejena ... V vsej svoji hudomušni šali vidim resnično ruski in izviren dosežek brez sledu nemške globine in rutine.«

Začel je pisati Borisa Godunova, ne opere, pač pa, po njegovih besedah, glasbeno ljudsko dramo. Libreto je napisal sam po Puškinovem besedilu. Konec leta je postal pomočnik vodje gozdarskega oddelka. S smrtjo Dargomižskega, »velikega učitelja glasbene resnice«, so se zamajali temelji »mogočne peščice«. Jeseni 1871 sta se Musorgski in Rimski-Korsakov preselila v skupno sobo. Borodin: »Odkar si delita sobo, sta oba vidno napredovala.« Kljub vsemu pa je peterica zaradi nesoglasij razpadala in Musorgski je zapisal: »Sem kot samotni križar na poti k pravemu, svetlemu

»Dnevi jim niso bili dovolj dolgi, da bi preigrali drug drugemu vsa nova dela in se nagovorili o glasbi.«

cilju, proti resnični umetnosti, ki ljubi človeštvo in doživlja vse njegove radosti, bolečine in težave.«

Uspešna premiera Borisa Godunova 8. februarja 1874 v Mariinskem gledališču s Fjodorjem Šaljapinom v naslovni vlogi. Negativna kritika »prijatelja« Kjuja. Razočaranje. Nastanek pesemskega ciklusa Brez sonca, Slik z razstave in preludija k Hovanščini z naslovom Zora na reki Moskvi.

<http://www.youtube.com/watch?v=JLyZCSVAA0&feature=related>
You Tube: Modest Mussorgsky - Dawn on the Moskva River

Odhod Rimskega-Korsakova iz njune skupne sobe. Musorgski se je še intenzivneje bratil z alkoholom. Občasno se je posvečal operama Hovanščina in Soročinski sejem. Zadnja štiri leta je preživel pri prijatelju Naumovu. Po napadu, podobnemu kapi, se je pojavil na dvajseti predstavi Borisa Godunova in nekajkrat stopil pred zaveso. Z odcvetelo operno pevko Darjo Leonovo je odšel kot spremljevalec na turnejo po osrednji in južni Rusiji. Prijatelji so zbrali denar, da bi dokončal operi. Popolnoma zapit je doživel februarja 1881 zadnji zlom. 16. marca je v bolnišnici umrl. Na pogrebu so držali žalni pajčolan preostali člani peterice.

<http://www.youtube.com/watch?v=r7Uz3qGsU5Q>
You Tube: Pictures at an Exhibition - Valery Gergiev - Mussorgsky (Ravel)

Od leta 1815 do leta 1848 so po vsej Evropi vznikale revolucije, narodi so se začeli prebujati. Rusiji je vladal car Nikolaj I. despotsko, z železno roko.

»Jaz sem predstraža, ki mora vse videti in vse opaziti,« je pravil. Zato je zatiral vsako svobodno misel, uvedel strogo cenzuro in prepovedal javne shode. V želji, da bi Rusijo širil onkraj meja, v osmansko Turčijo, se je podal v krvavo dve leti trajajočo krimsko vojno, ki je terjala življenja pol milijona Rusov in močno oslabilo carstvo. Proti koncu vojne je car umrl, nasledil ga je Aleksander II., ki je leta 1861 odpravil tlačanstvo.

V sedemdesetih letih 19. stoletja se je vzhodni Evropi okrepil panslavizem, gibanje, ki je verjelo, da se bodo Slovani vse od Baltika do

Jadranskega in Črnega morja po dolgi vojni med Rusijo in Evropo združili v en sam narod. Med številnimi pisatelji je bil njegov zagovornik tudi Dostojevski. Gibanju se je pridružil tudi Balakirev, ki se je leta 1867 udeležil panslovanskega kongresa v Sankt Peterburgu. Njegovo navdušenje nad panslovanskimi idejami je dalo Musorgskemu močan impulz, da se je še intenzivneje podal v globine ruske ljudske dediščine, ruskih napevov in

»Razumel je otroke, videl jih je kot »ljudi z njihovim malim svetom, ne pa kot zabavne lutke ... Do narave je čutil spoštovanje in prijazno je ravnal z živalmi, sploh z vsem živim ... Trpel je, kadarkoli je bilo prizadeto kako živo bitje ...«

zlasti ruskega jezika. S svojo specifično melodičnostjo, še bolj pa z razmerji med naglašeni in nenaglašeni zlogi, ki ustvarjajo posebno gibljivo metriko, je postal vzor, po katerem je Musorgski modeliral svoj glasbeni jezik. V nasprotju z romantiki, zazrtimi v preteklost, je bil Musorgski v svoji glasbi realist: namenoma je robusten, raskav in trpek, podoben ruskemu kmetu in njegovemu odnosu do zemlje. Izvirnost njegove glasbe prihaja tudi iz občutka organske sprijetosti z vsem ruskim; ker je bil čvrsto zasidran v esenci ruskega duha, je slišal in pisal glasbo po njegovem nareku. To je glasba, ki je ne omejujejo nobene iluzije in se brez olepšav podaja v samo bistvo življenja ter na njegove robove. Zato ga zlahka imenujemo začetnik modernizma, saj je s svojim neponovljivim in radikalnim slogom, ki je brezobzirno zaničeval akademske zakone harmonije, močno navdihnil marsikaterega skladatelja 20. stoletja, med drugimi Janačka, Debussyja in Ravela, Prokofjeva in Šostakoviča ...

Šostakovič: »Z Musorgskim sva v »posebnem razmerju«. Zame je bil prava akademija – glede človeških odnosov, politike in umetnosti. Študiral ga nisem le z ušesi in očmi, saj to za skladatelja ali katerega si bodi profesionalca ni dovolj ... Musorgskega globoko spoštujem, imam ga za enega največjih ruskih skladateljev ... Zamisel Musorgskega v Borisu Godunovu je zelo demokratična. Ljudje so temelj vsega. Ljudje so tu, voditelji pa tam. Oblast, ki jo vsiljuje ljudem, je nemoralna in v samem temelju proti ljudem. Najboljši nameni posameznikov nič ne štejejo. ... Vselej sem čutil, da je etični temelj Borisa tudi moj. Avtor nepopustljivo obsoja nemoralnost protiljudske vlade, ki je neogibno hudodelska, celo neizprosno hudodelska. Znotraj je gnala in še posebno odobela je, da se skriva za ljudstvom. ... Glasba te do kraja presvetli in je tudi tvoje zadnje upanje in končno pribežališče. In celo napol blazni Stalin, zver in klavec, je nagonsko začutil to o glasbi. Zato se je je bal in jo sovražil. Pravijo mi, da ni nikoli zamudil nobene predstave Borisa v Bolšoju ...«

Musorgski v Borisu Godunovu, carju, ki je nasledil Ivana Groznega po spletu skrivnostnih dogodkov v povezavi z njegovim domnevnim umorom mladega prestolonaslednika, raziskuje notranji resničnosti dveh glavnih (anti)junakov: carja Borisa in ruskega ljudstva. To je drama o neskončni krivdi in trpljenju oblastnika, o njegovih preroških slutnjah revolucije in o – ruski množici, izmučeni od trdega kmečkega življenja, ter razočarani – ..., to je drama o manipulativnosti, laži in zarotništvu, ki pa – podobno, kot se dogaja v življenju – najde svoje krhko ravnotežje v iskreni nedolžnosti enega samega posameznika, »svetega« beščka, jurodivija, ki ima dar, da vidi in ve tisto, česar drugi nočejo vedeti. Za norčevsko masko se skriva pretanjeni opazovalec, ki razkrinkava zlo in nepravico in ob tem ostaja nekaznovan. Podobno kot knez Miškin v Idiotu Dostojevskega in podobno kot Šostakovič in njegova sošolka s konservatorija Marija Judina, ki sta se zatekla v jurodstvo med Stalinovim režimom. Jurodivij pa je bil morda tudi sam Musorgski kot črna ovca peterice in kot bebec, kakor so ga klicali celo njegovi najboljši prijatelji.

Kdo vse je bil Stalin, da ga je kompleksnost zgodbe o Borisu Godunovu tako privlačila? Se je mar celo on, diktator, poistovetil z godunovskim kroničnim notranjim konfliktom, s krivdo in samoobtožbami? Se je celo v njem zganilo nekaj na dnu zakopane človečnosti ... ki se je morala zavedati teže vsega zla ... in se zato tudi znova in znova ... očistiti ...

Musorgski: »Umetnine imajo svoj del brezmadežne čistosti, a se človeku zagnusi, če jo otipavajo umazane roke.«

<http://www.youtube.com/watch?v=UEBq-gsdI58>
YouTube: Musorgsky Boris Godunov Coronation Scene

Kot smo že omenili, se je Musorgski po premieri Godunova razočaran nad kritičnim odzivom Cesarja Kjuja ter užaloščen zaradi smrti prijatelja Hartmanna, lotil pisanja novih ciklusov. Sceno kronanja iz Borisa Godunova smo izbrali, da bi opozorili na dva elementa, ki povezujeta pričujočo glasbo in Slike z razstave. Napeti intervali s tritonusi v zvonovih in trobilih pred prihodom carja se v variirani obliki pojavijo tudi v segmentu

Velikih kijevskih vrat, pesem hvalnica v ljudskem slogu, ki jo poje ljudstvo ob prihodu carja, pa je prepoznavna variacija promenade. Verjetno tega pojava ni etično prisoditi kakemu pomanjkanju navdiha, saj zgodovinska praksa dokazuje legitimnost takšnega citiranja – argument za to zlahka najdemo pri Bachu. Slike z razstave so se pač zgodile istega leta, kot se je zgodila premiera Godunova, leta 1874, in na srečo je znal biti Musorgski v vsej svoji duševni zapletenosti občasno tudi zelo praktičen.

Sklepna slika z naslovom Velika kijevska vrata se neposredno navezuje na Kočo babe jage, ki – v skladu z rusko mitologijo – stoji na kurjih nožicah. To je divja in zlobna glasba o čarovnici, ki s kočjo vred leta po zraku in išče svoje žrtve. (Pred nastopom krščanstva je baba jaga posebej bala boginjo

mater, ki se je pojavljala v dveh likih: kot mlada in lepa žena je bila simbol regeneracije, kot grda in jezikava starica pa smrti. S krščanstvom je baba jaga izgubila svoj božanski status in postala demonsko bitje – takšna je tudi baba jaga pri Musorgskem). Očitno so demonični aspekti čarovniških bitij, seveda ženskih(?), Musorgskega ciklično privlačevali, saj je že v preteklosti ustvaril dve orkestrski partituri z enako temo: znamenito Noč na Golem brdu in Čarovnice. Zlasti na Čarovnice je bil zelo ponosen, saj jo je opisal kot »rusko in originalno ..., vročo in kaotično ...« (Prav ta partitura je povzročila razkol

med njim in Balakirevom, ker je zahteval popravke. Musorgski ni popustil in ohranil svojo visoko neodvisnost.)

Na spominski razstavi je bilo med drugim mogoče videti tudi Hartmannovo skico za masivna vhodna vrata v mesto Kijev v staroruskem slogu, ki so obdana s slovansko kupolo v obliki čebule. Cela struktura naj bi bila zgrajena

na iz kamna. Z njo naj bi proslavili uspešni pobeg carja Aleksandra II. po poskusu atentata 4. 4. 1866. Vrata niso bila nikoli zgrajena.

Musorgski končuje ciklus z veličastno promenado v homofonski koralni teksturi – tokrat v akordih prevladujeta števili 4 in 8 v taktu alla breve. Kijevska vrata kot prisposoba za mater Rusijo? Za njena mogočna prostranstva? Njeno epsko grandioznost? Ali morda ekstatična zahvala grenki ruski zemlji? Njeni znameniti umetnosti in znamenitim umetnikom? Na široko odprta velika vrata, skozi katera (s pompom) prihajajo ali odhajajo s tega sveta ruske duše in duhovi ... ? In na

lepem kontrast, tiha intimna molitev s koralnim napevom Kakor si krščen v Kristusu v eolskem modusu. Dve skrajnosti, epika in lirika, grandioznost in majhnost, brezbožnost in vera ... tudi to je Musorgski ... Spet glasna in široka promenada ob spremljavi lestvičnih pasaž in spet umik vase, v meditativnost koral. Sledi harmonsko najbolj napet centralni del v frigijskem modusu, čigar tematsko in vertikalno intervalno ponavljanje spominja na kronanje v Godunovu, in ki sčasoma prek nenavadnih modulacij pripelje do končnega zgoščevanja akordov in motivov, le-to pa v veličastno sklepno kodo.

Slike z razstave so bile zaradi svoje izvirnosti ter barvitosti večkrat instrumentirane; najbolj priljubljena je postala in ostala instrumentacija Mauricea Ravela iz leta 1922.

<http://www.youtube.com/watch?v=MoQ9-AUEE1Q>
YouTube: Maria Yudina plays Musorgsky Pictures at an Exhibition 4/4

Šostakovič: »Še veliko drugega je, kar mi je všeč pri njem. Razumel je otroke, videl jih je kot »ljudi z njihovim malim svetom, ne pa kot zabavne lutke ... Do narave je čutil spoštovanje in prijazno je ravnal z živalmi, sploh z vsem živim ... Trpel je, kadarkoli je bilo prizadeto kako živo bitje ...«

Mirjam Žgavec